

תמר זכריה

שלום עליכם, טביה החולב, והקורא

שלום עליכם: **טביה החולב** (השלם), תרגם מיידש והוסיף הערות ואחרית דבר: דן מירון, הוצאת כתר 2009, 251 עמ'

לפני כשנה יצא לאור תרגום חדש לטוביה החולב הישן (שתורגם לראשונה בידי י"ד ברקוביץ' ובהמשך בידי אריה אהרוני), הפעם בידי דן מירון. כבר בשנת 1970, מירון פרסם פרקי מסה על שלום עליכם (אגודת הסופרים בישראל ליד הוצ' מסדה). בשנת 2004 יצא לאור **הצד האפל בצחוק של שלום עליכם** - מסות על חשיבותה של הרצינות ביחס ליידש ולספרותה (הוצ' עם עובד). נראה שהן היו הקדמה למפעלו הנוכחי בתרגום טביה החולב. מירון הוסיף אחרית דבר אליה ברצוני להתייחס, שבה הוא מעלה, לא כמתרגם אלא כמבקר וחוקר ספרות, טענות אישיות כנגד טביה כאדם. טביה, גיבורו של שלום עליכם, היה דמות חיה ואמיתית, הכיר כפי הנראה את סופרו, ושלח לו מכתבים (אשר לא נמצאים בידינו) על הקורות אותו. טענתו המרכזית של מירון לעומתו היא כי "טביה הוא אדם מחוסר אנטנות לקליטת הסובבים

אותו" (עמ' 194) דבר הנובע מ"זו טיפשותו של מי שאינו מסוגל להבין דבר מתוך דבר" (עמ' 192). לאורך רשימתו, מירון מתאר (תוך פירוש הטקסט) את תכונותיו השליליות: אי לקיחת אחריות, היעדר רגישות אנושית, חוסר יוזמה ופסיביות. כהוכחה לכישלון אופיו, מירון מביא את האסונות המשפחתיים שנפלו על טביה, ורומז כי היה בידו למנוע אותם אילו נהג אחרת.

את המחשבה כי טביה משולל אנטנות כלפי סביבתו, מירון מאשש באמצעות תיאור יחסיו של טביה עם אשתו ובנותיו. אבחן אישוש זה על פי המסופר בטקסט.

1. בפרק על בתו ביילקה, מירון מדווח (עמ' 203) כי שלא כמחשבתו של טביה, היא אמרה בפירוש שנישואיה לא נבעו מרצון להגן על אביה. בסיפור ביילקה אכן אומרת זאת בשיחה עם אביה. אך מאוחר יותר, טביה משמיע בכל זאת את סברתו כי מחשבתה לדאוג לאביה הזקן היתה סיבת נישואיה, וביילקה אינה סותרת אותו ואף אולי מחזקת את סברתו: "זכר אחד דואג לעצמו ואת העולם שכחו". כך היא עונה לי, כלומר ביילקה, ולך תבין למה היא מתכוונת... (עמ' 140). מירון מתעלם מסבירות רצונה של ביילקה להגן על אביה באמצעות נישואיה, ואינו מביא כל פירוש אחר לכך שביילקה נישאה ללא אהבה וללא שמחה. ואילו טביה חושש כי לבתו היה מניע טבעי לדאוג לו.

2. בפרק הבת חוה, מירון כותב כי טביה מתעלם מנוכחותו של החתן הגוי. אך בסיפור, טביה רואה את הבחור ושואל את חוה עליו, ואף מגיב בדרכו העדינה: "מזל טוב לך על ההיכרות שלך!" (עמ' 103). נראה מתוך המסופר, כי לטביה יש חוש של ראיית הנולד, הוא עונה לחוה מתוך חרדותיו: "אצלנו קיים מנהג כזה, שאם תרגולת מתחילה לקרוא בקול של גבר, צריך לשלוח אותה מיד לשוחט" (עמ' 105). (טביה מתכוון לדעותיה המטשטשות את ההבדל בין יהודי לגוי, שאותן למדה חוה מחתנה לעתיד).

בעמ' 109, טביה שומע מפי גולדה אשתו על כך שחוה בתו יצאה אל בית הכומר. שניהם מגיבים בהלם, באי אמון על שלא צפו את מה

שמבחינתם הוא אסון, ובאופן כה אנושי משליכים את רגשות האשם שלהם איש על הקרוב לו ביותר: זה על זה. טביה אומר לגולדה: "ואם את כבר כן אמא שלה, למה שתקת ולא אמרת לי?" וגולדה עונה: "מתי אתה בבית? - וכשאני אומרת לך, אתה בכלל מקשיב?" (עמ' 109). טביה מנסה לחזק את עצמו ואת אשתו, על ידי העמדת עצמו כחוק יחסית לאשה: "מפני שאמא זה לא אבא. אב יכול לדבר אחרת עם הילד. הנה, את תראי, אני אומר, אם ירצה השם מחר אני פוגש אותה" (עמ' 109). גולדה מפנה אותו לדבר עם הכומר, ובכך מעבירה את הוידה החוצה, אל העולם העוין והחוק ממנו ומבתו, וטביה - המוחלש בבת אחת - כדי לחזק את עצמו, עונה: "לפני מי? אני אומר, לפני הכומר ימח שמו? שאני אשתחוהו, אני אומר, לכומר?!" (גודל הזעזוע והבלבול שהוא חש מוצא ביטוי בהשהיה ובחזרה) וממשיך: "השתגעתי או התחלקת מהשכל? אל תפתח פה לשטן, אני אומר, שזה לא יגיע לאוזני השונאים שלי!" נראה לי כי דבריו מבטאים תהליך שבו הוא תופס בהדרגה את עומק חוסר האונים שלו עצמו. גולדה, שחוה אף היא חוסר אונים, מעדיפה "להילחם" בבעלה במקום בכומר, ועונה בהתגוננות: "או, אתה רואה? היא אומרת, הנה אתה כבר מתחיל!" וטביה משיב באותה מטבע מתגוננת, "אלא מה חשבת, אני אומר, שאני אתן לאשה להוליך אותי באף?"

מירון מתאר באופן שונה את ההתרחשות שצוטטה למעלה: "בליל השימורים שלפני הביקור האומלל בבית הכומר הפצירה גולדה בבעלה שייפול לרגלי איש הדת ויתחנן על בתו. הכומר, היא אומרת, הוא דווקא אדם לא רע - יש לו רחמנות על אנשים. טביה השיב לאשה המסכנה בזעף נורא ואף הטיח בה עלבונות: שהוא יכרע לפני הכומר?! האשה כנראה השתגעה או התחלקה מהשכל; ובכלל, אל לה לצפות ממנו שינהג על פי שכל של נשים" (גולדה הבינה מיד ששום תועלת לא תצמח מן הביקור) (עמ' 204). מירון מציג את גולדה כאשה נבונה בעלת שיקול דעת, שאינה מצליחה לשכנע את בעלה לעשות את המעשה הנכון. הוא אינו נותן מקום לתהליך ההשלכתי של בני הזוג זה על זה, לטוב ולרע, לשאיפתם המשותפת להגן על בתם, לחולשה מול המציאות שהיא של שניהם, לניסיונם למצוא כל אחד בכך זוגו את זה שיוכל להושיע ולאכזבתם ההדדית שמבטאת התפכחות מן הפנטזיה של הנס.

3. בפרק על בתו שפרינצה, נכתב כי לאחר שארונצ'יק בן העשיריים ביקש ממנו את הסכמתו לנישואיהם, טביה ניסה לשוחח עמה בעניין זה, אך היא: "עין עונה לך? ככה היא עונה!" (עמ' 126). לדעתי, טביה התאזר בסבלנות עד שבתו תאמר לו את דברה, ובינתיים ניסה לשכנעה שהשידוך אינו מתאים לה. הוא ניסח את סבלנותו באופן הומוריסטי בניגוד לסבלנות העודפת של שפרינצה: "ממלאת פיה במים - והס. - תדברי קצת אחר כך... טביה הוא לא אשה, יש לו זמן!" (עמ' 126). מילים אלה דן מירון מוצא בטקסט במקום שבו אינן קיימות. הוא מתאר את "מחליו ההמורים - שההרסניים שבהם היו הימנעותו מכניסה לדיאלוג תומך עם שפרינצה בימי יאווה - בטענה ש'טביה הוא לא אשה' ו'יש לו פנאי', כלומר, שהוא רשאי לחכות עד ששפרינצה עצמה תזווג דיאלוג כזה (אם כי היה ברור שהנערה לא יכלה לזווג אותו)" (עמ' 220). לא מצאתי ציטוט של טביה האומר "טביה הוא לא אשה" ו'יש לו פנאי' בימי יאווה של בתו. מירון עשה התקף לא מתאימה של מילותיו של טביה באופן שבו הועברו מהקשרן במקומן התואם והנמצא בטקסט (ראשית ההיכרות בין שפרינצה לארונצ'יק והצעת הנישואים

אנדרי פִּיִּשְׁהוֹף

מצד ארונצ'יק אל מקום שאינו תואם ולא נמצא בטקסט (כשארונצ'יק נעלם ושפרינצה נתקפה יאוש).

כמו חול בכף היד

שְׁעַר רֵאשֵׁי הַחַוִּיר
מְדַחֵפוֹת
כְּמוֹ בְּמַסְנַנֵּת הַמְּפָרֶדֶה בֵּין הַחֶטֶה לְקַמַּח
קְלָפוֹת הַשְּׁבֵלֶת מִתְפָּרֶזוֹת בְּרוּחַ
הַכֵּל מְחַלֵּיק כְּמוֹ חוֹל בְּכַף הַיָּד

מעגל עיוור

הָאֲטֵת הַמְּחֻשְׁבָּה – כְּאֵלוֹ נְחֻשׁוֹל
הוֹלֵךְ לְאֶבֶד
בְּתוֹךְ מַעְגַל עוֹר.
אֲחֵרָיו עַל קְרָקְעֵית כַּף הַיָּד
נוֹתְרִים הַדְּגִים מִפְתָּעִים
קְשׁוּטֵי הַנְּשִׂיָה

מבט בגשם

תְּשׁוּקַת הָעֲנָנִים לְהִתְרוֹקֵן
מְדַבְּקָה אוֹתִי לְחִלּוֹן
כֹּף גֶּשֶׁם מְחַדָּשׁ;
הַמַּיִם מְמַהְרִים לְהִתְמַסֵּר לְאֲדָמָה
וְטוֹבְעִים בְּעֵצָמָם.
צֶל מְמַהֵר נּוֹגֵעַ בְּצֶל מְמַהֵר בְּנִיָּסָה קְרָה;
בְּאוֹר פְּנִסֵי הַרְחוּב קוֹיִם דְּקִיִּים מְקַבְּלִים,
כְּאֵלוֹ יָד מְעַמְעֶמֶת אֶת בְּדִירוֹת הַמִּתְבּוֹנֵן.

סקילה דוממת

לְפַעֲמִים מִבְּט בּוֹעֵט יוֹתֵר מִמְּלָה.
חַד שֶׁתִּיקְתּוֹ הוּא כְּרוּחַ הַמְּבִיאָה סוּפָה
מִבְּט בְּלִתִּי צְפוּי יְכוּל לְהֵרֵס:
סְקִילָה דּוֹמָמָת.
אֲבָנָיו – חֲצִים בְּלִתֵּי נְרָאִים,
נוֹפְלִים בְּמִבְּט הַנֶּגְדִי,
הַיּוֹדֵעַ,
הַמְּסַנֵּר

מתוך הספר *דממה לארבע ידיים*, העומר לראות אור בספרי 'עתון 77'

225). לא ראיתי בדבריו של טביה מודעות לתחושה קורבנית-חפה-לאומית. תחושה כזו זקוקה לניסיון היסטורי שעדיין לא נמצא לטביה.

לקראת סיום המסה שלו מירון מציג מה שהוא מפרש כמסכת של סתירות בקריאת הטקסט, אשר מובילה אותו להסביר את גדולתה של היצירה כמורכבת ומתוחכמת, ואשר השורה התחתונה שלה היא הבנת היחסים בין הכותב לקורא, בין שלום עליכם לטביה החולב, ואשר שימשו בסיס לראשון לתאר את היהדות לא לפי שורת ביקורת הנאורות של זמנו אלא באופן ש"מתבסס על ההנחה שהקונפליקטים הפנימיים שבחיי האדם אינם ניתנים לפתרון" (עמ' 236). לדבריו, בכך הוא מקרב את שלום עליכם לעידן הפוסטמודרני ואלינו (שם). מסקנתו האחרונה של מירון עניינית בנוגעה בפילוסופיה ובהיסטוריה של הספרות היהודית. אך נראה לי שלאורך אחרית הדבר, הוא עצמו התגייס לצדד בביקורת הנאורות בלבד העדכני שלה, ויצר חיץ פסיכולוגי וניכור אצל הקורא כלפי דמותו של הגיבור העממי היהודי שהיה אהוב עד כה.

4. מירון כותב כי "גם בבוא הרעה הבלתי נמנעת, גירוש מביתו ומכפרו (טביה) לא הבין שעליו לשים פעמיו לארץ ישראל" (עמ' 229). ולו עשה כן היה נמנע מן הגירוש שלו מכפרו). אך בקריאת הסיפור, לא מצאתי רמז לכך כי טביה לא הבין שעליו לעלות לארץ ישראל, אלא כי פדהצור חתנו אילצו להיערך לעלייה לארץ. "כשאלוהים יביא אותי בשלום לשם, להיכן שאני נוסע - בעצמי אני עדיין לא יודע מה אעשה שם, אבל מה שברור כאור היום, שדבר ראשון אלך אל אמנו רחל, אל הקבר" (עמ' 156).

לפי חיפוש, לרעיונותיו של מירון כנגד טביה לא נמצאים סימוכין משכנעים בכתוב עצמו. התייחסותו לטקסט נתפסת לכן בעיני, לפחות בפשט שלה, כנובעת ממניעים חוץ-טקסטואליים - אני מתכוונת לרעיונות חברתיים או פוליטיים. נראה לי כי דן מירון מתכוון לביקורת לא אישית בלבד אלא חברתית ולאומית, כשטביה משמש לו אב טיפוס. אין רמז כזה בדבריו. אך מתוך תפיסתו המסורתית של טביה בקרב הקוראים כסמל לחיי המשפחה בעיירה היהודית של סוף המאה התשע-עשרה, קיימת בהבנת כוונותיו של מירון אפשרות לפירוש כולל מעין זה. ואם כך הדבר, ניתן להבין כי אם נקבל את ביקורתו כלפי טביה, ישתמע שהוא מאשים באופן עקיף את העם היהודי בכך שאופיו הקיבוצי תרם לאסון הפוגרומים והגירוש של סוף המאה התשע-עשרה ברוסיה.

בהקשר זה, מרק טוויין מביא פן אחר: בשנת 1899, ימי כתיבתו של *טוביה החולב* באוקראינה, כתב טוויין את ספרו *מסע תענוגות לארץ הקודש*. לאור השממה, ההזנחה, העוני, והכיעור שפניה של הארץ מתוארות באותה תקופה עצמה בעטו של טוויין, ניתן להבין עד כמה ארץ ישראל לא הציבה פתרון מעשי לדוחק הקיום באירופה (זאת בהקשר להבנה שלה ציפה מירון מטביה). טוויין מסיים את ספרו בפרק הנקרא "בנוגע ליהודים", שבו הוא מהלל את בני העם היהודי, תוך שהוא מציין את השנאה הלא גיונית והמסלפת-מציאות, שעם זה סופג בכל מקומות מגוריו בעולם. אביא מדבריו לדוגמה: "בסיכומי של דבר העובדות מעידות שהוא (היהודי) שקט, אוהב שלום, חרוץ, חופשי מפשיעה אלימה ומהתפרצויות זעם.

חיי משפחתו ראויים לשבח, אינו נופל למעמסה על מוסדות צדקה ציבוריים, אינו מקבץ נדבות ונדביותו עולה על כל הישגי המתחרים. כל אלו הם התגשמות טהורה של אזרחות למופת" (מסע תענוגות לארץ הקודש, מרק טוויין, 'בנוגע ליהודים', עמ' 195). "הוא (היהודי) כוכב זוהר בשמים" (עמ' 206). טוויין מסכם את מאמרו במילים: "חובתנו עכשווית לסלק את הכובים" (עמ' 207).

מירון נועץ את הסיבה לסימומו של התהליך היצירתי בפתרון שאלת האשמה. "השתחררותו של טביה מנטל האשמה מביאה את מחזור סיפוריו לסופו" (עמ' 224). הוא טוען כי טביה פרק את עול אחריותו האישית בתהליך ההיסטורי שפגע ברבים, ובכך הוקלה תחושת האשם שלו. אך התיאוריה הפסיכולוגית בנושא טראומה אינה מוכיחה כי אנשים שנפגעו באסונות קיבוציים חשים פחות אשמה (ראה תסמינים פסיכולוגיים של ניצולי מלחמות). מירון מסביר את סימומו של הסיפור בכך ש"הסימביוזה טביה-שלום עליכם מתפרקת ברגע שבו הצליח טביה להטביע את תחושת האחריות האישית שלו בתחושת החפות-הקורבנות הלאומית" (עמ' 224).